

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1965

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1965

Yıl: 1965

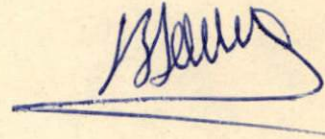
Cilt: XIII

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

Öğrencim
Şamil Dağcı'ya, Bekir Demirkol

18-10-1985

1965

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
Ord. Prof. Suut Kemal YETKİN : <i>A Survey of Turkish Painting</i>	1
Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU : <i>Din ve Toplum İlişkileri ve Dinî Gruplar</i>	13
Öğ. Gö. Osman KESKİOĞLU : <i>İsmail Gelenbevi ve Sübût-ı Hilâl Me- selesi</i>	21
Doçent Dr. Cavit SUNAR : <i>Namazdan Maksat Nedir?</i>	31
Doçent Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU : <i>Hicrî 5. / Milâdî XI inci Yüzyılda İs- lâmda Siyasî ve Dinî Durum</i>	39
Öğ. Gö. Osman KESKİOĞLU : <i>"Yeni İslâm Düşüncesi" Üzerine Bazı Görüşler</i>	45

B i b l i y o g r a f y a

Doçenç Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU : <i>Histoire de la Philosophie Islamique</i>	53
Doçent Dr. Yaşar KUTLUAY : <i>A History of Muslim Philosophy</i> . . .	57
As. Dr. Hikmet TANYU : <i>Konfüçyüs, Feylesof ve Din Kurucu</i> .	59
Prof. M. Tayyib OKİÇ : <i>Tunus'taki Manastır şehri Mezar Kıt- beleri</i>	65

NAMAZDAN MAKSAT NEDİR?

Doçent Dr. Cavit SUNAR

İslâm dininin temel kaynakları beştir, bunlardan biri de kulluklar (ibâdetler) dir ¹.

Kulluk, genel olarak, sözlerle hareketlerin de katıldığı, korkuya, ricaya, fakat bilhassa muhabbete ve muhabbetle yükseltmeğe dayanan ² dinin meydana getirdiği öyle bir manevî ve vicdanî bağıklık deyimidir ki bunda kulluk edenin kulluk edilene karşı yalvarışı, O'nun büyüklüğü karşısında alçalışı, tam bir kendini verişle O'na boyun eğişi vardır ³. Bu yalvarışta, bu alçalışta, tam bir kendini verişle bu boyun eğmede, o, en son noktasındadır; çünkü bütün bunlarda tapma kasdı vardır.

Kulluk, daha da ileri, kulluk edenle kulluk edilen arasında, birincinin ikinciye çeşitli derecelerde yükselerek yaklaşmasını ve kavuşmasını sağlayan bir bağılıktır. Yükselerek yaklaşma ve kavuşma gücü de, derece derece, insanların kendilerindedir ⁴.

Şimdi, kendisine tam bir muhabbet ve kendini veriş içinde yalvarılıp tapılacak, derece derece yaklaşıp kavuşulabilecek varlık nedir?

Bu varlık, her şeyden önce, cansız olamaz. Cansız olamayacağı gibi sıradan bir varlık ta olamaz. Bu öyle bir varlık olmalı ki O'na karşı kulluk etmek yerinde olabilsin ve O'da bu kulluğa hak kazanabilsin ⁵. Böyle bir varlığın, diğer bütün varlıkların üstünde, bir takım özellikleri olması gerekir. İşte bu varlık, gâlip vasfiyle, Yaratıcı olan, Bab'tır, Allah'tır ⁶.

1 Diğer dördü şunlardır: İtikatlar, edepler, muameleler, cezalar.

Bu beş temel dayanağın herbiri de ayrıca beşer bölüme ayrılır. Fakat bu yolda bundan başka sınıflamalar da vardır.

2 Kulluğun ve kulluk etme duygusunun temeli ancak muhabbettir. Bu duygu korku ve ricaya dayandırılmaz.

3 “ألم أعهد إليكم يا بني آدم ان لا تعبدوا الشيطان انه لكم عدو مبين” “Ev Âdemoğlu Şeytana tapmamanız için, onun, sizin en büyük düşmanınız, olduğuna size öğüt vermedim mi”? âyetinde buna işaret vardır. (Yasin: 60) İbadet, bir anlamda da itaattir.

4 “إياك نعبد” “Biz ancak sana taparız” âyetinde insanda açıkça görülen kudret sıfatı buna delildir. (Fatiha: 4.)

5 Kulluk için ayrıca bk: Tefsir-i Beyzavî; c: 1 s. 43-44, İstanbul, 1285.

6 Allah adı Cenâbı Hak'ın zâtını gösteren addır. O'nun, başka başka bakımlardan, daha birçok adları vardır. Meselâ, bunlar arasında, bazıları vücud'a (şey, zât, nefis) gibi; bazıları vücud'un niteliğine (kadîm, ezelî, ebedî, bâkî, dâim) gibi; bazıları gerçek sıfatlara (alîm, kadîr, hay, semî, basîr) gibi; bazıları izâfî sıfatlara (evvel, âhır, zâhir, bâtın) gibi; bazıları selbî sıfatlara (kuddus, selâm) gibi; bazıları da fiillerine alâmettir. (hâlk, razzâk) gibi.

Allah kelimesinin başka kelimedenden çıktığını kabullenenler var, bu kelimenin Cenâb-ı Hak'ka mahsus olduğunu söyleyenler var. Birinciler, bu kelimeyi ma'bud anlamına gelen (ilâh)'tan, hayret etmek anlamına gelen (ullâh)'tan, sığınmak anlamına gelen (eleh)'ten, yükselmek ve gizlenmek anlamına gelen (leyh)'den, hayret etmek, hayran olmak, korkmak, kederlenmek anlamına gelen (veleh)'ten, ve aslı Süryanî olan (lâhe)'den.... ilâ çıkarmağa çahşırılar. (Bak. Kamus Tercümesi; c. 4 s. 790. 834, 846).

Birçok İslâm usûlcuları ve hukukçuları ise Allah kelimesinin doğrudan doğruya Cenab-ı Hak'ka has olduğunu söylerler.

Allah ismi, Cenab-ı Hak'ın zâtını gösterdiğinden, O'nun isimlerinin en büüüğü (ism-i â'zam) olarak kabul edilir.

Bütün bu hususlar Kur'an'da şöyle deyimlenmektedir: "Ey halk, sizi ve sizden önce gelenleri yaratan Rab'bınıza kulluk (ibâdet ve ubudiyet) edin¹ belki korunanlardan olursunuz (tâ ki dalâletten sıyrılıp kurtuluşa ulaşan korunanlar topluluğuna girmeye ümit besleyebilesiniz)"².

Fakat bu kadarla iş bitmiş sayılmaz. Allah'ın yalnız adını anmak ve bir takım hareketlerde bulunmakla kulluk tamamlanmış olmaz. Kulluğun tam bir kulluk olabilmesi ve kulluk edilene yaklaşıp kavuşulabilmesi için Allah'ın ne olduğunu bilmek gerekir. Çünkü kulluk, zorunlu olarak, insanı kulluk edilenin bilgisine götürür. Aslında da insanı hayvandan ayıran vasıf, yaptığını sebep ve sonuçlarıyla düşünerek, bilerek yapması, gerek kendisinin gerek çevresinin, her bakımdan şuuruna sahip olmasıdır.

Kur'an'ın özü olan Fâtiha'da: "Ancak sana kulluk ederiz, ancak senden yardım dileriz"³ denmektedir. Ancak kendisine kulluk edilen ve ancak kendisinden yardım dilenen ise ancak tek olabilir, Bir olabilir⁴.

Fakat, varlığında Bir olanın, diğer varlıkların üstünde, yalnız kendisinde olabileceği çeşitli özelliklere de sahip olması gerekir, ve O, bu özellikleriyle bilinip kavranmalıdır. Bu sebeple, Fâtiha'da, ancak kendisine tapılan ve bazı özelliklerine dokunulan bu Bir olan Allah'ın, bütün rahmet kendisine mahsus olan âlemlerin Rab'ı, esirgeyici (Rahman), bağışlayıcı (Rahîm), din gününün sahibi⁵ olduğu belirtilmektedir.

Demek ki Allah'ı özülle birleyerek⁶, özellikleriyle de bilip belleyerek, kısaca: İlk olan, ilkler ilki olan, her kudret ve kuvvetin kaynağı, her sebebin sebep olanı, bütün varlığın sahibi vücudu vacip olan Allah'ın birliğini, benzeri ve ortağı olamayacağını, her türlü tesbih⁷ ve hamd'm O'na olduğunu kabullenerek O'ndan başkasını dince de akılca da⁸ kulluğa lâıyk bulmayarak

1 İbâdet ve ubudiyet'in her ikisi de tapmak, kulluk etmek, itaat etmek ve bilhassa boyun eğme ve alçalma anlamında olmakla beraber aralarında ince bir fark vardır: İbâdet, Allah'ı razı etmek; ubudiyet, Allah'ın yaptığından razı olmaktır. İnsan, Allah'ın yaptığından razı oldukça Allah'a yakın olur, yakın oldukça da kulluğu artar.

2 يا ايها الناس اعبدوا ربهم الذي خلقكم والذين من قبلكم لعلكم تتقون (Bakara: 21).

3 إياك نعبد وإياك نستعين (Fâtiha: 4.) İstiane, lügatta, yardım dilemek anlamındadır. Şeriat dilinde de Allah tarafından insanlara, bir işin meydana gelebilmesi için birinci derecede gerekli ve zorunlu olan kudretin, tasavvurun ve gerekli âlet ve maddî şeylerin; ikinci derecede de bu işi yapmağı kolaylaştıracak araçların bahşedilmesi ve işte başarı sağlanması demektir.

Bir işin yapılmasında esas olan birinci dereceden şeylere-ki o işin kesin olarak yapılmasında insanın güç ve takatını sağlar- (İstitaat) denir ve şeriat tekliflerinin yerine getirilmesi yolunda insanın bunlara sahip olması şarttır; yoksa teklifler düşer. Halk dilinde (İtaat var takat yok) sözü, bu durumu en güzel şekilde deyimler.

İstitaat kelimesinin tefsiri için bak. Tefsir-i Beyzavî; c. 1, s. 9.

4 "Allah la ilâh yok Allah vardır. hay ve kâyum olan yalnız O'dur" (Bakara: 255).

5 الحمد لله رب العالمين الرحمن الرحيم مالك يوم الدين (Fâtiha: 1-4.)

6 Birlemek te iki türlüdür: a- Allah'ı birlemek, yani bir Allah vardır başkası yoktur demek; b- Kulluk edileni birlemek, yani kulluk edilecek ancak bir Allah vardır demek.

7 Tesbih, tenzih demektir. Beraet ve nezahet anlamına gelen subhan kelimesi de bu anlamı içermektedir.

8 Ebû Hanîfe'ye göre Allah hakkındaki bilgi müslümanlara ilk farz olan şeydir. Gerçekten de Allah hakkındaki bilgi akla âittir, şeriata ait değildir. Çünkü Kur'an'da şöyle denmektedir: وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا انا ارسلنا نوحا الى قومه ان انذر قومك من قبل ان ياتهم (İsrâ: 15.) "Bir reşül göndermeyince azap verici olmadık" (Nuh: 1.) "Biz Nuh'u onlara elim azap gelmeden önce kavmini korkutsun diye gönderdik" (Nuh: 1.) "Onlar cehennemde bağırırlar, Rabbimiz bizi çıkar, kötülükten gayri iyi işler yaparız. Ben size şu müddetçe akıl ve muhakeme ile ömür sürdürmedim mi? Böyle felâketleri neden hatırlamadınız, ve size Peygamber gelmedi mi?" (Fâtır: 37.) كتاب انزلناه "Biz düşünsünler diye onlara âyetleri ulaştırdık" (Kasas: 51.) "Sana gönderilen bu kitap, çok bereketli bir kitaptır ki akıllıların onun âyetlerini düşünüp tedbir ederler" (Sâd: 29.)

kulluk etmek gerekir. Büyülterek ve mühabbetle yapılan kulluk, fikirce yapılacak kutsallaştırma ile tamamlanmalı, duygularda ve düşüncelerde kemâle ulaşılmalıdır¹. Hâlis kulluk budur. Kulluğun özü ve özelliği de Allah'ı bu birleme ve böylece bilip bellemededir. Yine tekrar edelim ki insanı hayvandan ayıran tek alâmet bilgidir. Dolayısıyla insan, yaptığı kulluğun da bilgisine ulaşmak zorundadır. Gerçekte, dinin dayanağı ve yolu da bilgiden başka değildir. Kur'an'da, her şeyin gerçeğini öğrenme ve gerçeği bilinmeyen şeye bağlanmama emredilmekte², din yolunda, Allah hakkında delilsiz ve ilimsiz hiçbir şey elde edilemeyeceğine açıkça işaret edilmektedir³. Böylece, İbn Abbas'tan da: "Ben ins ve cinni ancak ibâdet etsinler diye yarattım"⁴ âyetindeki "ibâdet etsinler" sözünün, "bilsinler" olarak tefsir edildiği rivayet olunmuştur.

Allah'ı özellikleriyle bilerek birleme ise bilhassa, kulluğun beş bölümünden⁵ biri olan ve SALÂT anlamına gelen dua'da⁶ kendini gösterir ve en çok bunda mümkündür. Bu sebeple de Peygamber: "Dua, ibâdetin özü ve hâlisidir"⁷ demiştir.

Dua ve salât kelimeleri aynı anlamdadırlar. Salât, lügatta, rahmet, istiğfar, Peygamberin Allah tarafından methi, Peygambere dua ve selâm, Yahudi Havrası⁸ ve daha bir çok anlamlara gelmekle beraber, ancak şeriat terimi olarak ve bildiğimiz özellik ve şekliyle namaz anlamında ün almıştır. Bütün bunların üstündeki gerçek anlamı ise duadır⁹.

Namaz'ın aslı dua olduğu içindir ki Kur'an'ın özü olan Fâtiha'nın, her namaz'ın her rekâtında okunması Peygambere göre de¹⁰, üç mezhebe göre de farzdır, şarttır. Fâtiha sûresine salât sûresi, dua sûresi denmesinin sebebi de budur. Ve yine, kendisinde yedi âyet bulunması ve bu

1 يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته "Ey iman edenler, Allah'a lâyık olduğu iman ile iman ediniz" (Âl'i İmran: 102.)

2 Allah'tan başkasına dua edip yalvarma, ondan başka ilâh yoktur, her şey yok olucudur ve ancak onun vechi durucudur, hükmetmek ve yapmak ona aittir, en sonra ona dönersiniz" (Kasas: 88.)

3 "Ondan başka neye ki ibâdet ederler o bâtıldır" (Hac: 62)

4 "Hakikatımı bilmediğin şeye bağlanma" (İsra: 36.)

5 Allah yolunda ilimsiz, delilsiz ve kitapsız münaakaşa ve müdafada bulunan çok kişiler vardır" (Hac: 2.)

6 "Allah, müminler üzerine minnet yükledi. Çünkü onlara kendilerinden bir Resûl gönderdi ki o onlara Allah'ın âyetlerini okur, onları kötü huylardan temizler ve onlara kitap ve ilmi öğretir" Âl'i (İmran: 164.)

7 وما خلقت الانس والجن الا ليعبدون (Zâriyât: 56.)

8 Diğer dördü şunlardır: Oruç, zekât, hac, ictihad.

9 Dua, lügatta, Allah'a râğbet, yani yalvarmak ve alçalmakla Allah tarafından hayr ve merhamet dilemektir. Da'va da dua anlamındadır. Dua ve da'va, aslında, bir kimseyi adıyla çağırarak anlamındadır. Dua, bir kimseyi bir şeye iletme, hayvanın memesinde süt artığı kalmak anlamlarına da gelir. Şeriat dilinde dua, araç ve sebepleri insanın kendi kuvvetinin üstünde olan şeyleri yine kendinden üstün bir kudretin yardımıyla ele geçirmek için Allah'a yalvarıştır ve ancak bu anlamda doğrudur. Çünkü sıradan şeyleri meydana getirmede insanın kendi gücü içinde olan her şeye baş vurma dince de şarttır.

Bütün bu anlamlara bakarak bizce gerçek dua, bir işi dört elle sarılıp yapmaktır.

7 الدعاء مخ العباداة (Tirmizî; Daavât, c: 1, hadis: 40.)

(Muhh), lügatta: Kemikte olan ilik, dimağ, gözün beyaz ve siyahını kaplayan etli ve yağlı parça, fakat bilhassa her şeyin saf ve hâlisi anlamındadır.

Bu sebeple, biz, dua'ya, kullukların can noktası, tam şuurlu hâlidir diyeceğiz.

8 Yahudi havrasının İbranice adı Saluta'dır.

9 Bu kelime hakkında fazla bilgi için bk. Kamus Tercümesi; c. 4 s. 1043.

10 Bu hususta şu hadisler pek meşhurdur: "Fâtıhasız namaz olmaz." لا صلاة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب "namazda Fâtiha okumayanın namazı sayılmaz".

âyetlerin her namazda tekrarlanması veya iki defa indirilmiş olması dolayısıyla Seb'al-Mesânî de denmiştir.

Namazı-şeriatın da kasdettiği gibi-gerektiği şekilde kılmak da ¹ bu yolda, dışa ait görünüşte kalmayıp içe geçmek, tam bir düşünce ile yalnız Allah'a bağlanarak ² özüne ve özelliklerine ait gerçeği tam bir sezile kavramak ve bu kavramada tam bir gönül güvenliği ve rahathığı ³ ile o gerçek varlığı ve eserlerini ⁴ kaplayacak surette başarı sağlamak demektir. Nitekim, yine şeriat emirlerinden olan İhsan da budur, Peygamber: "İhsan, Allah'ı görürcesine ibâdet etmeğidir. Eğer sen Allah'ı görmüyorsan, Allah'ın seni görmekte olmasından gafil olma" ⁵ demiştir.

İşte Peygambere sevdirilen ve mü'minlerin mi'râcı sayılan namaz budur ⁶.

1 (İkame'i-Salât) hakkında bk. Ankebut, 45; Bakara, 43, 110, 177, 277; Nisa, 103, 142, 162; Maide, 55; İnfâl, 3; Tövbe 5, 18; Raad, 22; İbrahim, 31, 37,40; İsrâ, 79; Taha, 14; Enbiya, 73; Hac, 35, 41, 78; Nur, 37, 56; Lokman, 4, 17; Ahzab,33; Fâtür, 18,29; Şûra, 38; Mücadele, 13; Müzemmil, 20, Beyyine 5. Ayrıca bk: Tefsir'i-Beyzâvi; c.1; s. 21-22. İkame'i-Salât, namazı kılmak olduğu gibi iftitah tekbiri almak anlamına da gelir. Bu konularda bilhassa İhya'ul-Ulûm, Keşşâf, Edeb'ud-Din gibi eserlerde de pek güzel bilgiler vardır.

2 Allah hakkındaki bilgi üzere bulunmak, düşünen ve düşünülen bir olmak.

3 "o müminler ki namazlarında Allah'a hürmet ve muhabbetle bağlıdır, kurtulmuşlardır" (Mü'minun: 1-2.) "قل ان امرت اعبدا لله مخلصا له الدين" (Tam bir saflık ve hâlis bir kalb ile Allah'a ibâdet için emrolundum, din O'nundur." (Zümer: 11.)

Allah'a, muhabbetle, ve gönül alçaklığı içinde boyun eğip bağlamadıkça kulluk yapılmış olamayacağı gibi, insan, kötü huylardan, kötülüklerden de sıyrılamaz. Halbuki esas kulluk, kötü huylardan temizlenmektir. Allah, buna, "size kendinizden bir Resûl geldi, o sizin kötülüklerinizden üzüntüdedir, hallerinizi ve neflerinizi düzelterip iyileştirmenizi ister, o, iman edenlere şefkat ve merhamet edicidir" (Tövbe: 128.), "قد أفلح من زكيا وقد خاب من دسها" (Nefsini güzelleştiren kurtuldu dalâlette bulunan battı" (Şems: 9), diyerek işaret etmekte ve "يا ايها الذين آمنوا عليكم أنفسكم" "ey iman edenler neflerinizi zin düzelterip geliştirilmesinden sorumlusunuz" (Maide: 105) demektedir. Nefsin düzelterip geliştirilmesi, kalbin saflaşmasının, niyet ve maksadın daima iyiye kullanılmasının sebebi ve bunlar da hem insanlığın genel karakterleri, hem ahlâklığın temelleri, hem de kulluğun şartlarıdır. Bu yoldaki bütün didişme ve uğraşmalar da ancak insanın kendisi içindir, yoksa Allah'ın kimsenin kulluğuna ihtiyacı yoktur: "لغنى عن العالمين" (Ankebût: 6). Nefsi iyileştirme ve güzelleştirme, kalbi saflaştırma ve niyet ve maksadı daima iyiye kullanma işi ise ancak ve ancak akıl işidir. Başka bir deyişle: Nefs, kalb, ruh, akıldan başka değildir ve onun da bir tek dayanağı ve yolu vardır: Bilgi.

Peygamber birisini namazda sakaliyle oynar görünce: "eğer kalbi Allah'ın ilmi ve huzuru ile sükûn üzere olsaydı organları da sükûn üzere olurdu" demişler.

4 Ki bu eserler O'nun birliğini, ululuğunu üstünlük ve kudretini gösterirler.

5 (Bk: Buhari, Tefsir'i sûre 31, iman 37; Müslim, iman 57; Davud, sünne 16; Tirmizi, iman 4; Macee, mukaddime 9; Hanbel, 1, 2.)

İhsan, sözde ve işte doğruluktur. İhsan, kolaylaştırmaktır, Gerçekten İhsan, Yaratanı bilmek, yaratılanı sevmektir.

6 الصلاة معراج المؤمنين diye mü'minlerin mi'râcı olarak vasıflandırılan namaz, putların etrafını dönmek ve onlara el sürüp adlarına kurban kesmekten ibaret olan Câhiliyye ibâdetleri yerine geçen Muhammed şeriatındaki oruç, zekât, hac gibi bir ibâdetdir ve onların en önemlidir.

Müslümanlara kitab'ı-mevkut olan موقوتا كتابا المؤمنين كانت على الصلوة كانت yani, belirli zamanlarda kılınması farz olan namaz, Peygambere göre, dinin direğidir (الصلاة عماد الدين).

Peygamber, ilk namazı (يا ايها المدثر قم فانذر و ربك) âyetinin inişinden sonra, aşağı yukarı, kırk üç yaşlarında iken, bir sabah vakti ortahk henüz aydınlandığı sırada Cebrail'in imamlığında Hatice ile gizli olarak kılmıştır. Kâsas'ı-Enbiya'nın bildirdiğine göre de ilk defa açıkta ve cemaatla kılınan namaz Hz. Ömer'in müslümanlığı kabul ettiği gün Harem'i şerifte, açıktan ve yüksek sesle tekbir alarak kılınan namazdır.

Namaz, başlangıçta, ikişer rekât imiş ve sabah ve akşam olmak üzere Peygamberliğin üçüncü yılından onuncu yılının ortasına kadar iki vakit kılınmış. Sonra, onuncu yılın son yarısında buna gece namazı eklenmiş, Bu da bir yıl kıldandıktan sonra on birinci yılın ortasında namaz vakitleri beşe çıkarılmış ve bu gece namazı ise kaldırılmış. Peygamberden naklen Sahih'i-Müslim'deki: "ثم صليت معه ثم صليت معه ثم صليت معه ثم صليت معه ثم صليت معه" (Zül Jibril Fâimî فصليت معه ثم صليت معه ثم صليت معه ثم صليت معه ثم صليت معه) Cebrail inerek bana imamlık etti. Onunla namaz kıldım, sonra yine onunla

Namazda Allah'ı anma ve bazı hareketlerle O'na bağlanma araçlar olup asıl etki, tam ve gerçek bir bilgi ile O'na yönelmededir. Allah'a ilgi ile birlikte bilgi ile de yönelmedikçe taş ve topraktan ibaret olan mihraba yönelme, cansız olan maddeye karşı ruh ve anlam bakımından cansız olan bir insanın yani, cansızın cansıza yönelmesinden başka değildir.

namaz kıldım, sonra yine onunla namaz kıldım, sonra yine onunla namaz kıldım, sonra yine onunla namaz kıldım dedi ve parmaklarıyla beş vakit namazı saydı" deyimindeki hadis, namazın beş vaktine işaret etmektedir. (Bu noktalar hakkında fazla bilgi için bilhassa şu kitaplara bk: Siyret'un-Nebeviyye, Siyret'ul-Halebiyye, Siyret'ud-Dımyati, Mevakib).

Buhari'nin Kitab'us-Salât'ına ve diğer kaynaklara göre de beş vakit namaz, Hicretten bir buçuk yıl önce, mi'rac gecesi farz kılınmıştır (Mi'rac, lügatta, merdivene ve çıkılacak yere denir. Bir şeyin üstüne çıkmağa da "uruc" denir. Güneşin, batı tarafına doğru meylederek batmasına "ma'rec"; yolu eğri giden deveye "arec"; seksenden doksana veya yüz elliye ve ondan yukarıya yahut da beşyüzden bine kadar olan deve sürüsüne de "irc" veya "arc" denir ki çoğuluna "i'rac" ve "uruc" denir).

Namazların rekâtları da Hicretten sonra Medine'de arttırılmış ki bin üçyüz yıldan fazla bir vakit tutar.

Namaz vakitleri hakkında âyet ve hadislerdeki dayanaklar bilhassa şunlardır:

(حافظوا على الصلوات و الصلاة الوسطى) Bakara: 238.

(أقم الصلاة لدلوك الشمس الى غسق الليل و قرآن الفجر) Isra: 78.

(أقم الصلوة طرفي النهار و زلفا من الليل) Hûd: 114.

(فصبحان الله حين تمشون و حين تصبحون. و له الحمد في السموات و الارض و عشيا و حين تظهرون) Rum: 17.

(و سبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس و قبل غروبها و من أناة الليل فصبح و اطراف النهار) Taha: 130.

(ان الله تعالى فرض على كل مسلم و مسلمة في كل يوم و ليلة خمس صلوات) Hadis; bk: Buhari; Zekât: 1, 41, 63;

Tevhid, 1.

Müslim: İyman; 29, 31

Ebü Davud: Zekât; 5

Nesai: Zekât; 1, 64;

Ibn Mace: İkame; 194, Zekât, 1.

Darimî: Zekât, 1.

Hanbel: 1, 233.

Beş namaz vaktinin hangi vakitler olduğu Hacı Zihni Efendi'nin (El-Muhtasarat) adlı kitabında şöylece bildirilmektedir:

Sabah namazı vakti: Fecr'i-sadık'ın doğuşundan başlayarak güneş doğmadan önceye kadar.

Öğle namazı vakti: Güneşin zevalinden başlayarak her dikili şeyin gölgesi kendinin iki ve bir deyimine göre bir misli olmak zamanına kadardır. Cuma namazının vakti de budur.

İkinci namazı vakti: Dikili şey, gölgesinin yukarıdaki iki ayrı söz üzerine adı geçen ziyadeliğinden başlayarak güneşin batışına kadardır.

Akşam namazı vakti: Güneşin batışından başlayarak batışın arkasından gelen kızılılık yahut ondan sonraki alık anlamına olan şafak'ın kayboluşuna kadardır.

Yatsı namazı vakti: Adı geçen şafak'ın kayboluşundan başlayarak fecrin doğuşundan önceye kadardır. Vitr namazı da yatsı namazının vaktinde ve ondan sonra kılınır.

Peygamber şöyle diyor: الفجر الى طلوع الفجر ان الله زادكم صلاة الا وهي الوتر فصلوها ما بين العشاء الاخرة الى طلوع الفجر. Onu, gece içinde fecrin doğuşuna kadar kılınız" (Vitr, tek anlamındadır. Vitr namazı da tek rekath namazdır. Bunun karşısı çift ve çift rekath namazdır ki şefa'denir).

Bir de yalnız ramazan ayına mahsus olup yatsı namazından sonra ve vitr namazından önce kılınan yirmi rekâtlık bir namaz vardır ki buna teravih namazı denir. (Teravih, tervih'in çoğuludur. Tervih, nefsi rahatlandırmak demektir). Haftada bir olan ve ذروا البيع الى ذكر الله و ذروا البيع (Cuma : 9) âyetiyle farz olan Cuma namazı da İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre ilk olarak Peygamberin imamlığında Medine'de Beni Sâlim vadisinde kılınmıştır. Fakat, yine rivayetlere göre, Cuma, farz olmadan önce de Medine'de Cuma namazı kılınmıştır. Müslümanlık yayılmağa başlayınca Medine'lilerin bir kısmı Peygamberden bir öğretmen istemişler, o da Mus'ab bin. Umayr'ı göndermiş. Bu zat, sayıları kırka varan müslümanları cuma günleri Medine dışındaki (Naki'ul-Hidman) adlı yerde toplayıp namaz kıldırırmsı.

Cuma gününün Araplar arasında eski adı (Yavm'ul-arûba)'dır. Bu günü, Cuma diye adlandıran Peygamberin dedelerinden Kâ'b bin. Luey'dir. Bu zat, o günde halkı bir araya toplar, hutbeler okuyarak onlara vaaz ve nasihatta bulunmuş.

Anma ve bağlanma, gönülün, Allah'tan başkasına ilgi ve muhabbetten tamamen kesilecek derecede belirli mânevî bir olgunluğa ermesiyle mümkündür. "Alemlerin Rabb'ı için saflık ve nefis temizliği ile emr olundum", أمرت أن أسلم لرب العالمين. Fakat bundan sonra, böyle bir gönülle birlikte tam ve gerçek bir bilgi ile Allah'a yönelebilmek için de insanın her şeyden önce kendi gerçek benliğini bilmesi gerekir. Ancak böyle bir gönül ve gerçek benlik bilgisi ile yapılacak bir yönelmedir ki insanı, Rabb'ını bilmeğe ve bulmağa götürür. "Nefsini bilen Rabb'ını bilir", من عرف نفسه فقد عرف ربه. Gerçek benlik bilgisinden yoksun olanlar, bütün âlemleri ve âlemdikleri yaratan Rabb'a değil, kendi hayallerinde ve hayâl olarak yarattıkları Rabb'a, yani puta tapmış olurlar.

Şu hâlde namaz, sadece, Allah'ı anıp bedence de belirli bir takım hareketler yapmak değil¹, bu hareketlerin ilâhî varlığın tecellisindeki sebep ve hareketlerle uygunluğunu düşünerek onları öylece yapmaktır. Çünkü, namazda esaslı üç hareket vardır²: Ayakta durmak (kıyam)³, eğilmeler (rükû')⁴, başı yere koymalar (sücûd)⁵. İşte bu üç türlü hareket, önce, eşyanın yokluktan varlığa, görünmezden görünüre çıkışına; bu hareketlerin tekrarı da yokluktan varlığa çıkan eşyanın, tekrar, varlıktan yokluğa, görünürden görünmez'e dönüşüne sebep olan hareketlerin temsilidir. Bunları düşünmek te müslümanlara vaciptir. Nitekim Kur'an'da: "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüz'ün birbiri ardınca gelip gidişinde akılları tanı olanlar için delâletler, alâmetler vardır. O tam akıllılar ki ayakta iken de otururken de yanları üzere yatarlarken de Allah'ı anarlar, göklerle yerlerin yaratılışını düşünürler de Tanrımız bunları boş yere yaratmadın seni takdis ve tesbih ederiz." ⁶; "göklerde ve yerde nice âyetler, gerçekler vardır ki insanlar onlardan yüz çevirip geçerler de dikkate almazlar" ⁷; "Onlar yer yüzünde gezmezler mi ki kâlblerine uyanıklık gelip her şeyin içini ve özünü düşüneler ve kulaklariyle her şeyi işideler, onların gözleri değil fakat göğüslerindeki kâlbleri kördür" ⁸; "Göklerin ve yerin yaratılışı insanları yaratmaktan daha büyüktür, fakat insanların çoğu bunu bilmezler" ⁹ denmektedir. Çünkü din, o dindir ki bütün hüküm ve bildirilerinde aklın ve deneyin genel kanunlarına aykırılık yoktur. Bu sebeple de eşyanın gerçekliğini ve buna ait görüş ve düşünceleri kabul ile gerçeği

1 "Onlar ki ayakta iken de otururken de yanları üzere yatarlarken de Allah'ı anarlar" (ÂLİ-İmran: 191).

2 Namazın desteği ve yolu (erkânı) dörttür: Kıyam, kıraat, rükû, sücûd. Kıraat kıyamdan sonra, rükû kıraattan sonra, sücûd rükû'dan sonra derecelenmiştir. Rükûn, aslında, en kuvvetli taraf anlamındadır ve bir şeyin kendi içi ile ilgili olana denir.

3 Kıyam, lügatta, ayakta dik durmaktır. Şeriatta da öyle dik durmaktır ki bunun en aşağı derecesi ellerin dizlere ermeyecek durumda olmasıdır.

Kıyamın süresi de üç kısa veya bir uzun âyet okunacak zamandan ibarettir ki İmam Yusuf ile İmam Mehmed her iki görüşü de kabullenmişlerdir.

4 Rükû', lügatta, mutlak eğilmek anlamındadır. Şeriat bakımından ise namazda arka ve baş ile olan eğriliktir ki hem baş ve hem arkanın eğilmesidir. En aşağı derecesi ellerin dizlere ermesi, en yukarı derecesi de arkayı yayıp baş ile geriyi aynı hizada bulundurmaktır.

5 Secde, lügatta, baş eğmek, eğilmek, alçak gönüllülük, meyl ve muhabbet, büyültme anlamlarıdır. Şeriatta ise yüzün bir kısmını yani, burun dahil olmak üzere alın yere koymaktır.

Secde'nin tam bir saygı deyimi olabilmesi için de iki elin, iki dizin ve iki ayağın parmak uçlarıyla alın ve burnun yere değmesi ve yerin katılığına duyulması gerekir. Kulu Allah'ına en çok yaklaşır hâller secde durumundadır.

Bu üç esaslı hareketin dışında namaz, tekbir, sena, dua, tesbih, Peygambere selâm, mü'mine dua, gönül alçaklığı gibi daha birçok kullukları da içermektedir.

6 ان في خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار آيات لاولى الابواب الذين يذكرون الله قياما وقعودا (Âli-İmran: 190-191.)

7 وكأين من آية في السماوات والارض يمرون عليها وهم عنها معرضون (Yusuf: 105.)

8 أفلم يسيروا في الارض فتكون لهم قلوب يعقلون بها أو آذان يسمعون بها فانها لا تعى الا بصار ولكن تعى القلوب (Hac: 46.) التي في الصدور

9 خلق السماوات والارض اكبر من خلق الناس لكن اكثر الناس لا يعلمون (Mü'min: 57.)

ve gerçekliği (Hak ve hakikati) her şeyden önce tabiatta aramağı emreder ve bunu iman ve kul-luk sayar. Din, hayat dinidir ve ne hayatın ana kanunlarına ne de insanın (dolayısıyla Yaratan'ın) fitratına aykırı olabilir. Çünkü, Âdem balçıktan yaratıldı; insan tabiatın çocuğudur. Demek ki önce Var, varlıkta, var olarak yani, duyularak yaşanılacak; ölüm, yokluk, sonra aranılacaktır. Başka bir deyişle, önce dünya bütün taraflarıyla bilinecek, âhiret te dünya bilgisinin bildirip aydınlatacağı şey olacaktır. Hayatta esas, âlemde nizam budur. Ancak bu taktirdedir ki akıl veya ilimle din arasındaki -zorla yaratılan- zıtlık kalkacak; akıl ilimleriyle nakil ilimleri arasın-daki gerçek ilgilere dayanılacak; yalnız bu bilgiye sahip olanlar, Kur'an'ın, Râsihun diye vasıflandırdığı bilginlerden olacak ve Kur'an ve Hadis, ancak bu bilginler tarafından hakkıyla te'vil ve tefsir edilebileceklerdir.

Dünya ve âhiret, varlık ve yokluk ta şekil bakımından olsun, anlam bakımından olsun, namazda birleşmekte, en güzel deyimlerini onda bulmaktadırlar.

İşte namaz budur; bundan başkası namaz değildir. Ancak gerçek anlamında bir namazdır ki kalbin saflaşıp gelişmesine ¹, bütün ilâhî feyz ve faziletlerin kaynağı ve insanlık haslatlarının masdarı olmasına, bu suretle de insanın, Allah'ın ahlâkiyle ahlâklanarak ² dünya ve âhirette en büyük saadet ve selâmete ermesine ³ vesile olur. “Şüphe yok insan, dar gönüllü, hırslı yaratıldı; ona bir sıkıntı erişimi feryat eder, iyilik dokundu mu pinti kesilir. Böyle olmıyanlar, namaz kılanlar ve namazlarına devam edenlerdir” ⁴. “Her kimi kıldığı namazlar aklın ve şeriatın reddettiği şeylerden (Fahşa ve münkerden) alkoymuyorsa günden güne Allah'tan uzaklaşmış olur” ⁵.

Allah'ı bilip yalnız O'na sığınanlar ve gerçek yol için gerçek yardımı yalnız O'ndan dileyenler bu gerçek yardımın yapı alanına çıkabilmesi için kötü şeylerden, kötülüklerden ve bilhassa zülümden ⁶ bütün güçleriyle uzaklaşıp sadece doğrudan ve doğrulukta ⁷ karar kılacaklar; ancak ve ancak birbirlerine sarılıp insanlığın saadeti için gerekli zahmet dve meşakkatı paylaşacaklar; her dakika daha ilerlemek ve yayılmak üzere, daima güzeli, iyiyi, hayrı yardımlaşacaklardır.

1 أن الصلاة تنهى عن الفحشاء والمنكر (Ankebut:45.)

2 تخلقوا باخلاق الله (Hadis.)

3 “bu, o gündür ki mal ve evlât fayda vermez, ancak Allah'a selim kalb ile (bütün kötülüklerden ve kirlerden temizlenip selâmete ermiş olarak) gelen kurtulur” (Şuara: 88.)

4 أن الانسان خلق هلوعا اذا مسه الشر جزوعا و اذا مسه الخير منوعا الا المصلين الذين هم على صلاتهم دائمون (Maaric: 19-23.)

5 من لم ته صلته عن الفحشاء والمنكر لم يزد من الله الا بعدا (Hadis.) Taberani'nin Mu'cem'ul-Kebir'inden naklen, Süyuti; El-Feth'ul-Kebir fi Zamm'iz-Ziyade il'el-Cami'is-Sagir; c: 3; s. 238; Mısır, H. 1351.

6 والكافرون هم الظالمون (Bakara: 254.)

7 “Allah, âlemler için zulm istemez” (Â'î İmran: 108.)

8 أن الذين كفروا وظلموا لم يكن الله ليغفر لهم (Nisa: 168.)

9 “ancak zalimlere zulm olunur” (Bakara: 193.)

10 “fenahktan alkoymayanlara biz kurtuluş verdik ve zulm edenleri yaptıkları fesathk ve zülümünden dolayı şiddetli azap ile aldık” (A'raf: 165.)

11 “İyilik etmek, fenahktan sakınmak hususunda yardımlaşın. Günah işlemek, haddi aşmak hususunda yardımlaşma-yın, Allah'a karşı gelmekten sakının. Zira O'nun kötülüğe karşı cezası şiddetlidir” (Maide: 3.)

12 “zalimler için yardımcı yoktur” (Bakara: 270.)

13 “zulüm, kıyamet gününde karanlıklardır” (Hadis.)

14 “zalim olduğunu bildiği bir adamla beraber bulunup o zalime yardımcı olan adam İslâm'dan çıkar” (bk: Taberânî.)

15 “zalime yardım eden ve zulm edileni yüzüstü bırakan halkın en kötülerindedir” (Hz. Ali.)

16 “onlar ki Rabb'imız Allah'tır deyip te sonra (her işte) doğrulukla hareket ettiler, onlar için korku yoktur ve mahzun da olmazlar” (Ahkaf: 13.)

Çünkü Allah, insanı kendi sureti üzere yaratmıştır; Allah, insanın kalbindedir¹. Bu bakımdan, kulluğun esası, en büyük kulluk ta insanlara iyilikle hizmette bulunmak, hayr edip hayırlı olmaktır. "Namaz kılphta kıldıkları namazın değerine aldırış etmeyip gösteriş yapanların ve en sakıncılmıyacak yardımlıkları esirgeyenlerin vay hâline"². "Ey iman edenler, rükû', sücûd ve Rabb'ınıza kulluk etmekle beraber iyilik yapınız ki kurtulasınız"³.

Demek ki dinin belli başlı dayanağı kulluktur. Kulluğun esası ve en büyüğü de hayr'dır. Fakat, hayr'ın da en büyüğü bilgi'dir. "Kitaptan sana vahy edileni oku, namazı kıl, namaz insanı aklın ve şeriatın reddettiği şeylerden ahkoyar, Allah'ı bilerek ve belleyerek anmak ise ondan da büyüktür"⁴.

Âyetler ve hadislerde de işaret edildiği gibi Allah, insanı kendi varlığı üzere yarattı ve onun kalbinde yer etti. O, bize, bizim şah damarımızdan daha yakındır⁵. Şu hâlde biz, O'nunla gerçek benlik bağı ile bağlıyız. Fakat, bu bağı kurabilmek için bu benliğin, dolayısıyla Allah'ın, ne olduğunu bilmek⁶, O'nu, gerçek ilgi ve bilgi ile bilip bellemek gerekir. Kısaca, yalnız ve yalnız bilip bellemek gerekir. Bu da gerçek olan ve en büyük kulluk olan hayrın en büyüğüdür. "Kendisine ilim ve hikmet bahşolunan gerçekten büyük hayra ulaşmıştır, bunu ancak tam akıllılar anlayabilir"⁷.

Öyle ise: "Bir an düşünmek, beş yüz yıl ibâdet etmekten hayırlıdır"⁸.

Çünkü "bundan daha güzel, daha yüksek bir şey olmasına imkân yoktur"⁹.

"Hiç bilenlerle bilmiyenler bir olur mu?"¹⁰.

1 Bu husustaki hadisler ve âyetler pek meşhurdurlar: ان الله خلق آدم على صورته (Hadis.) لقد خلقنا الانسان (Hadis.) ونحن اقرب (Tin:3.) في احسن تقويم (Kaf: 15.)

2 قول للمصلين الذين هم في صلاتهم ساهون الذين هم يرآؤن ويمنعون الماعون (Maun: 4-7.)

3 يا ايها الذين آمنوا اركعوا واسجدوا واعبدوا ربكم وافعلوا الخير لعلكم تفلحون (Hac: 77.) ان الحسنات يذهبن السيئات (Hûd: 114.) "iyilikler fenahları giderir"

4 "iman edenleri ve iyilik yapanları sen tebşir et" (Bakara: 25.)

5 "iyilik yapınız ki ancak bununla kurtulursunuz" (Hac: 77.)

6 اتل ما اوحى اليك من الكتاب واقم الصلاة ان الصلاة تنهى عن الفحشاء والمنكر ولذكر الله اكبر (Ankebut: 45.)

7 ونحن اقرب اليه من جبل الوريد (Kaf: 15.)

8 من عرف نفسه فقد عرف ربه (Hadis.)

9 ومن يؤتى الحكمة فقد اوتى خيرا وما يذكر الا اولوالالباب (Bakara: 69.)

10 Künuz'ul-Hakayık fi Hadis'i Hayr'el-Halâlık; II, 27. Bir deyimine göre de yetmiş yıl.

"ليس في الامكان ابداع مما كان 9"

11 هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون (Zümer: 9.)

"Bilgi ile yapılan az ibadet fayda verir de bilgisiz olarak, yapılan çok ibâdetin faydası yoktur"(Kenz. II, 127.)

"Bilgi öğrenmek her mü'mine farzdır" (Kenz. II, 26.)

"Bilgi elde etmeğe çalışmak, Allah'ın katında namazdan da oruçtan da hactan da yüce ve Ulu Tanrı yolunda savaştan da üstündür" (Tefsir'i-Celâleyn, II, 45.)

"Ne mutlu bilgisizliği terk edip öğrenene, üstünlük elde edene, adaletle muamelede bulunana"(Celâleyn, II, 46.)

"Bilgi elde etmeğe uğraşan kişi, müslümanlığın direğidir" (Kenz. II, 108.)

"Bilgin bir kişinin yatağına dayanıp bir an kitabına bakması, ibâdetle meşgûl olan kimsenin yetmiş yıl ibâdet etmesinden hayırlıdır" (Celâleyn, II, 25.)

"Bilgi benim mirasımdır, benden önceki Peygamberlerin mirası" (Celâleyn, II, 58.)

"Bilgin, ibâdet edenden tam yetmiş derece üstündür, her derecenin öbür dereceyle arası da gök ile yer kadardır" (Celâleyn, II, 63.)

"Bilgi sahibi olarak uyumak, bilgisiz olarak namaz kılmaktan hayırlıdır" (Kenz. II, 184.)

"Bilgin ile ibâdet eden arasında yetmiş, derece fark vardır" (Kenz. II, 16.)

"Bilgin kişinin yüzüne bakmak ibâdetdir" (Kenz. II, 186.)

"Bilginler yer yüzünün ışıklarıdır, Peygamberlerin halifeleridir, benim varislerimdir, Peygamberlerin varisleridir". (Kenz. 86.)

"Cennet bağçelerinden geçerken eğleşin. Cennet bağçeleri nereleridir dediler, dedi ki: bilgi meclisleri". (Celâleyn. 29.)

"Manasını düşünmeden Kur'an okumakta hayır yoktur" (Kenz. II, 198.)

"İnsanların iki bölüğü vardır, bunlar düzgün oldu mu bütün insanlar düzeldi, bunlar bozuldu mu bütün halk bozgunluğa düşer: Bilginler, buyruk sahipleri" (Celâleyn, II, 38.)

"Dinin hükümlerini bilmeden ibâdet edip duran kişi, değirmen döndüren eşeğe benzer" (Celâleyn, II, 171.)